

„Apadó kút” az egész századeleji magyar (és erdélyi) világ, ahogy Szilágyi István regényében megjelenik. „Apadó kút”, amely tehetetlenül várja a „hulló köveket”. Aligha véletlen, hogy a kolozsvári író is a századfordulót választotta történelmi szintér gyanánt. Spiró György, Deák Ferenc és Gion Nándor után ő is érzi, hogy újabb kori történelmünk nagy fordulata valamiképpen a századfordulónak abban a világában történt, amely a millenniumi díszelgéstől tartott az első világháború történelmi katasztrófáig. A század magyar történelme, legalábbis amit ez a történelem eddig hozott, a századforduló tehetetlen, közönyös és hazug világából veszi eredetét. Szilágyi István is ezt a századfordulós Magyarországot idézte meg, regényének ez ad példázatos erőt. Példázatos erőt, amely ugyanakkor nem teszi elvont parabolává a regényt. A *Kő hull apadó kút*ba nem általában a történelemtől (még csak nem is a magyar történelemtől) beszél, hanem korhoz kötötteen a magyar (erdélyi) századforduló világát, fenyegetettségét és tehetetlenségét mutatja be.

A lélektani, a szociális és a történelmi jelentésrétegek, ha elemezni akarjuk Szilágyi István művét, szétválaszthatók. Önmaguktól azonban egyáltalában nem válnak szét; autonóm, szuverén regényvilággal, ha tetszik, „műgegésszel” találkozunk. Olyan rendszerrel, amelyben minden összefügg, minden kölcsönös, amelyben a lélektan, a szociológia és a történelem egymást magyarázza, egymást egészíti ki. Ez az egység, a regényvilág szerves és ökonomikus rendje ad Szilágyi István művének kivételes esztétikai erőt. De nemcsak ez: nyelve, stílusa is, amely eredeti kifejező erővel, pontos fogalmazással, ugyanakkor „látomásos” képzelettel, elégikus zengéssel beszéli el a történetet, érzékelteti az árnyalatokat. A romániai magyar irodalom, úgy látszik, szinte minden esztendőben letesz elénk egy nagy regényt. Sütő András (*Anyám könnyű álmot ígér*), Szemlér Ferenc (*A mirigy esztendeje*) és Bálint Tibor (*A Zokogó Majom*) könyvei után most Szilágyiét. Az „év regénye” alighanem a *Kő hull apadó kút*ba volt. Nemcsak a romániai magyar irodalomban, az egyetemes magyar prózában is. (*Kriterium*, 1975.)

POMOGÁTS BÉLA

Végh Antal új könyvei

„Legutolsó műve, a *Miért beteg a magyar futball?* széles körű érdeklődést váltott ki...” — olvasom Végh Antalról új könyve, az *Ökörősrítő* borítóján, s arra gondolok, írhat ő akármit, annyi olvasót már sosem hozhat izgalomba. Sőt az is megeshet, hogy e kivételes siker árnyékában értékesebb munkái is melléktermékké degradálódnak. S mert régóta tartok ilyesfajta veszélytől, most rácsaphatnék: no, uram, elérte, amit akart, de hogy a szépíró hogyan bírja majd ezt a reflektorfényt, arra befizetek.

Mivelhogy én az elbeszélő Végh Antalra fogadtam, s ma is azt tartom a leg többre, noha országos figyelmet szociográfikus írásaival keltett. Tagadni az utóbbiak fontosságát sem akarom, sőt azt hiszem, hogy némely témákban az ő szókimondása nevesebb pályatársaira is kedvezően hatott. S meggyőződésem, hogy a futballkönyv is súlyosabb problémák átgondolására bujtogat, mint amennyi igazságot módszeresen igazolni tud. Ezért sajnálom, hogy nem alaposabb.

S miért nem az? Tettem fel a kérdést már korábban is, mikor égetően fontos publikációit pontatlanságai miatt ki lehetett kezdeni. Valószínűleg azért — gondolom most —, mert a lényeg átlátásának szépírói bizonyossága és a kibeszélhetes türelmensege közepett nem volt sem kedve, sem ideje a hézagatlan felderítésre. Kárát vallotta ennek a munka is, ő is, de az igaz, hogy az árnyalatok felderítését — miután ő a nehezét kimondta — már mások is elvégezhetik.

Az elbeszélő azonban nem áltathatja magát ezzel. Igaz, a színvonal itt is egyenetlen. Akad elnagyolt, leegyszerűsített figura, kimódolt bonyodalom, gyakran bőbeszédű az előadás is, de ahol elemében van, a részletezést is szükségesnek érezzük, értékesnek minden mozzanatot. Hol van tehát elemében? Ha erre válaszolni tudunk, talán kudarcairól is érvényesebbet mondhatunk.

Nem lehet véletlen, hogy már előző novellás kötetében, az *Aranyalmában* is a címadó novella volt a legszebb. Még előbb, a *Nyugtalan homokban* az *Egynapi boldogság*. Most pedig, tehát az *Ökörsiratóban* az *Amíg az ember él*... — S nem csak én érzem ezt így, Rónay György is az *Egynapi boldogságról* írta: „...hibátlan, egészen a legutolsó mondatig.” Az *Amíg az ember él* nem csak hibátlan — s ebben a Magyar Nemzet kritikusa, Tarján Tamás is megerősít —, megrendítő is. Ez a novella, mint a többi is, egy öregasszonyról szól. Szorongás, magány, fájdalom, munka, kiszolgáltatottság foglya ez az öregasszony. Életnek háttal, „halállal szemközt”, a „semmi ágán” vacog — mondhatnók, de akkor elsikkadna az a jellegadó tény, hogy ebben a helyzetben is végzi a parasztasszonyok mindennapi teendőit. Kósáék emlékezetes filmjében egy mitologikus hőszakadás temet el és örökít halhatatlanná egy ilyen öregasszonyt, itt a társalanság miatt embertelenné súlyosult terhek elviselésének látványa. A semmi, amelytől reszket, szóba sem kerül ebben a novellában, az ő magányát a társaslétnben gyökerező érzékenység emlékezte népesíti be, s a szürke töredelmek hőszakadása avatja szívszorítóvá az árvaságot, tőlük lett ilyen kegyetlenül nehéz és érzékletes a lét terhe.

S mert az írónak anyja ez az öregasszony, a szociográfus leleplező ingere által mozgósított anyag alázatosan szolgálja a teljes ember megörökítéséért küzdő ihletet. Ahol a szociográfus uralja az írást, ott — sokszor indokoltan — problémákra hegyeződik ki a mű, ahol mélyebb és személyesebb fájdalom, ott a veszteségtudat az emberi vonások és a sors kirajolásában felejthetetlen árnyalatokat tud előhívni.

Dramái, melyek *Színvallatás* c. kötetében ugyancsak most jelentek meg, azt hiszem, azért gyöngébbek elbeszéléseinél, mert ezt az alázatra és koncentrációra kényszerítő mélyebb ihletet bennük nem tudja központi szerephez juttatni. Nehéz is volna, hiszen a drámához dinamikus emberek kellene — s persze még sok minden. Tény, hogy ezek a világjobbító figurák, akiket színműveiben Végh Antal felléptet (többnyire tanítónők), szegényesebbek, jellegtelenebbek, mint az elbeszélések reszkető öregei. Akiket pedig meg kellene váltani vagy homályban maradnak, vagy túlságosan hitványak. Nincs ereje és súlya a szerelemnek sem, pedig mindig centrális szerep bízatik rá. Különösen az idilli pillanatok ábrázolása vérszegény, civakodni hitelesebben tudnak Végh Antal szerelmesei mint szeretni, bontani hatásosabban mint szőni. A *Holnap vasárnap* is ezért emelkedik ki a többi színmű közül: a „kizökkent idő” indulatai szabadulnak el benne.

Mindezek ellenére hiba lenne Végh Antal igazi terrénumát a méltott írásokkal határolni körül. Tehetsége sokkal nyitottabb és nyugtalanabb, problémaérzéke éberebb, s olyan novellái, mint a *Disznófűl*, vagy az *Ivott a király*, merőben más képessége erejére figyelmeztetnek. Pedig az előbbi „csak” egy építkezés történetéről szól, de a groteszket előállító szándék olyan kitűnő ösztönrel avatja élő cselekmény-mozzanattá a panaszalmaz minden elemét, hogy a bizarrnak ígérkező történet szinte észrevétlenül kerekedik magvas példázattá. Az *Ivott a király* nem ilyen hibátlan, mert a leleplező reflex éppen ott s akkor fokozza le a figurát, ahol finomabb és bonyolultabb ábrázolás igazán mai drámát bontakoztathatna ki. A kétféle deklasszá-lódás különbségéből eredő kapcsolat és feszültség megsejtése azonban így is olyan felfedezés, melyből remekművet alkothatna egy avatott filmrendező.

S nemcsak ebből a torzóból. Az *Ökörsiratónak* alig van darabja, mely meg ne lepne valamivel, amire figyelni érdemes. Eredetisége, bátorsága, szellemessége most, a beérés fázisában is kamaszosan szikrázik. S nem lepődnek meg, ha a futballkönyv sikeréből nyerhető időt és kedvet szépírói lehetőségei szívósabb és teljesebb megvalósítására fordítaná. Kitelik tőle. Kitelhetne.

KISS FERENC